

«دارالعباده یزد» و شاعرانش، در جنگی تازه یاب و چشم نواز

پژوهش: هادی دهقانیان نصرآبادی^۱



- نام سند: جنگِ نظم و نثر / تاریخِ تحریر: بیستم ربیع الاول سال ۱۱۱۴ق.
- صاحب نسخه: استاد حسینعلی باستانی راد(مصحح و جامع نسخه های خطی در ایران)
- شماره: ۱۰۸۶۴- کتابخانه مجلس شورای ملی (مجلس شورای اسلامی)
- اندازه: ۲۲/۳ در ۲۳/۲

توضیحاتِ کلی:

چنانکه دارنده نسخه، در آغاز این نسخه اشاره کرده، «مجموعه نفیسی است که در سال ۱۱۱۴ق. [و] در طی ادوار مقداری از اوراق آن ساقط شده، و علاوه بر آن پاره ای مطالب، بعضی ادعیه و چند مکتوب مهم و تاریخی و منشآت مفید شامل بخشی از تذکره نصرآبادی است...».

کاتب نسخه که به احتمال قریب نویسنده اثر نبوده، بعضی از شاعران و اشعارشان را آورده و برخی را کم و زیاد کرده است. اما در شرح حال و شعر «میرزا شفیعا خوشنویس» همت تمام کرده و نکات جالبی بیان داشته و از بانویی هنرمند و خوشنویس نیز نامبرده، که با وجود اقبال جامعه به زنان و درخشندگی آنها در جامعه ی آن روز «در کمتر منبعی به حالش ایمائی نشده». از همت بلند دارنده نسخه، فهرست شاعران، منشآت و تمام فهرس کتاب تهیه شده و در آغاز کتاب قرار گرفته است. صفحاتی قابل تأمل از تذکره نصرآبادی نیز در نسخه آورده است که به ظن دارنده نسخه «چون آغاز تألیف تذکره نصرآبادی در ۱۰۸۳ق بوده، این نسخه قریب سی سال پس از تألیف نویسنده، شاید قدیمی ترین نسخه از تذکره نصرآبادی باشد که دست است. چه؛ دو نسخه ای که ملاک چاپ بوده نسخه کتابخانه ملک و استاد محمدعلی تربیت یکی در سنوات ۱۲۴۰ و دیگری هم در این حدود بوده است.»

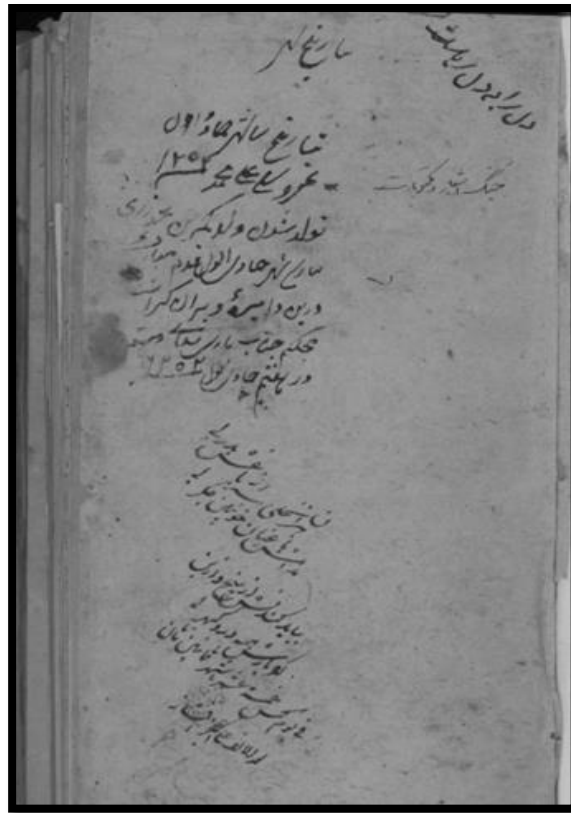
ردیف	نام شاعر	ردیف	نام شاعر
۱۲۶	صحنه	۱۲۴	میکون یوسف
۱۲۷	کیم کرک	۱۲۳	علا حضرت
۱۲۸	منشیه و صفا	۱۲۲	بیر علاوردی
۱۲۹	عزیز نیرازی	۱۲۱	علا عبدالقادر نیرازی
۱۳۰	سنا پور طرنا	۱۲۰	بیر سزکاشی
۱۳۱	بیرزا قاضی برات	۱۱۹	علا حسین غزناری
۱۳۲	بیر مصوم	۱۱۸	علا عظیم زینلی
۱۳۳	علا اولاد	۱۱۷	علا حسن کیدک
۱۳۴	علا علی محمد نیرازی	۱۱۶	علا عبدالقادر لایلی
۱۳۵	علا علی برآ (نظامیک)	۱۱۵	علا حسن کیدک
۱۳۶	علا خیرتک	۱۱۴	علا عبدالقادر کاشی
۱۳۷	علا ناز باغی (موسوع)	۱۱۳	علا حسن نیرازی
۱۳۸	علا منصور برات	۱۱۲	علا محمد نیرازی
۱۳۹	علا منشا کورک	۱۱۱	علا محمد نیرازی
۱۴۰	علا نام نیرازی	۱۱۰	علا محمد نیرازی
۱۴۱	علا منصف نیرازی	۱۰۹	علا محمد نیرازی
۱۴۲	علا مجاز و حلاوت	۱۰۸	علا محمد نیرازی
۱۴۳	علا کاشف (بازنویس)	۱۰۷	علا محمد نیرازی
۱۴۴	علا نسبت (صیقل)	۱۰۶	علا محمد نیرازی
۱۴۵	علا دانش (نیرازی)	۱۰۵	علا محمد نیرازی
۱۴۶	علا منشیه (محمد کرک)	۱۰۴	علا محمد نیرازی
۱۴۷	علا مرتد و نیرازی	۱۰۳	علا محمد نیرازی
۱۴۸	علا برین و نیرازی	۱۰۲	علا محمد نیرازی
۱۴۹	علا اونی جهان	۱۰۱	علا محمد نیرازی
۱۵۰		۱۰۰	علا محمد نیرازی

(صفحه یک و دو از فهرست دست نویسی دارنده نسخه، شامل نام شاعران-دستخط استاد باستانی راد)

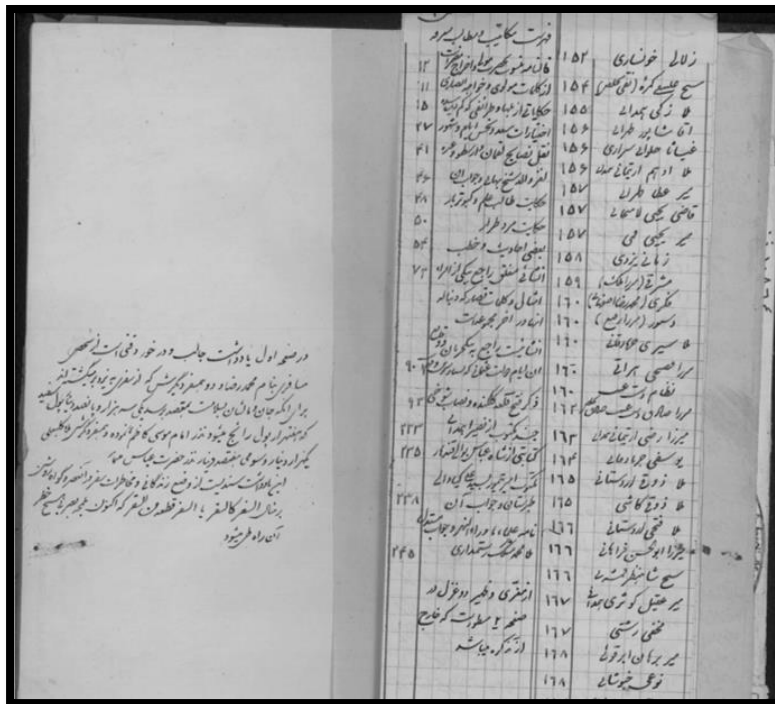
در ضمن صفحاتی از نسخه به مرور زمان مفقود شده «و در صحافی ناشیانه که در آن شده است، کناره صفحات هم بریده و مطالب حواشی ناقص و آبتَر شده و بعضی اوراق مجموعه هم جابجا شده» که دارنده نسخه با حفظ امانت و مردانگی تمام در فهرست دست نویسی به آن اشاره کرده است.

با توجه به سخن دارنده نسخه، این نسخه یکبار به چاپ رسیده، که ناقص است و شرح حال بعضی شعرا را در خود ندارد و نسبت به نسخه حاضر بسیار ضرب الاجلی چاپ شده و ناقص مانده است. مثل شخصی بنام «مستوفی الممالک» که ذکر احوال و شعرش در نسخه ی چاپی نیامده است. نیز؛ شرح حال «خواجه محمدصلاح باخزری» با تخلص «فائز» (صفحه ۱۰۷ نسخه) که در نسخه چاپی دیده نمی شود، و «چنانچه مذاقه بیشتری شود، شاید به موارد دیگری هم برخورد شود.» البته «ترتیب ذکر شعرا بیشتر با نسخه چاپی مطابقت دارد.»

از نکات جالبی که در این نسخه جلب نظر می کند، ثبت تاریخ تولد فرزند شخصی به نام «محمد زری» است. که نامش را «علی محمد یا علی محمد» نهاده بودند، و در تاریخ شهر جمادی الاول ۱۲۰۲ق (روز تولد نامعلوم) متولد شده است. و در همان روز ثبت شده است. البته در پایان صفحه یک شعر کوتاه نوشته شده، که تاریخ نگارش آن روز ۱۵ از سال ۱۸۰۰ق (ماه تولد نامعلوم) بوده است، بخط شخصی بنام «علی اکبر افشار».

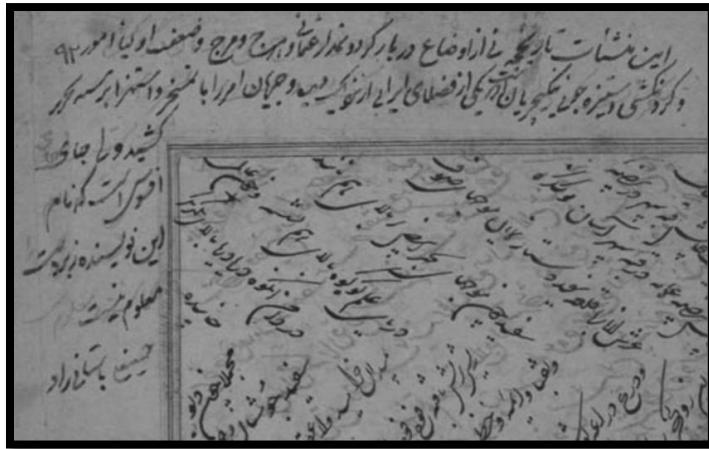


در مورد نوع خط نسخه باید گفت: کاتب اکثر صفحات موجود از نسخه را به خط شکسته نستعلیق بسیار زیبا و چشم نواز، با قلم کتابت نوشته و گاهی (در ادعیه و مکاتیب) از خط نسخ خوش نیز بهره برده است. کاتب در صفحات نخستین، خط زیبای نستعلیق خویش را نیز به نمایش گذاشته است. در بسیاری از صفحات نیز مهرهایی دیده می شود، از جمله: مهر سُرخ رنگی با نام «رضا علی» و مهر سیاه رنگی با نام «محمدرضی» و...، که احتمالاً دارندگان نسخه در ادوار مختلف هستند. نام معصومین به ویژه پنج تن آل عبا، به صورت متواتر در صفحات مختلف نسخه به چشم می خورد. بنا بر این نگارش نسخه با احساب سال قمری نگارش این مقاله (۱۴۳۹ ه.ق)، به حدود سیصد و بیست و پنج (۳۲۵) سال قبل یعنی قرون ۱۱ و ۱۲. باز می گردد.



(تصویر صفحات ۳ و ۴، شامل فهرست کامل منشآت و مکاتیب-خطّ استاد باستانی راد)

فایل کامل این نسخه، که مربوط به گنجینه نسخ خطی کتابخانه مجلس شورای اسلامی و مزین به مقدمه و قلمزنی های استاد حسینعلی باستانی راد است، نزد نگارنده محفوظ است و برای هرگونه پژوهش در اختیار صاحبان قلم و اندیشه قرار خواهد گرفت.



(دستخط استاد باستانی راد در حاشیه صفحه ۹۲ نسخه- آغاز بخش منشآت و مکاتیب)

یزد، در نسخه

آن چنان که می دانیم؛ شهر «یزد» از قدیم، جزو شهرهای مشهور تجاری محسوب می شده و برخی برای بردن سوغات و خرید فرش و گلیم، و فروش پارچه و... مدتی را به یزد سفر کرده، و در این شهر اقامت می گزیدند. مرمان یزد از قدیم در «مهمان نوازی» مشهور بودند، و با مسافران و اقامت کنندگان در شهر خوش رفتار بوده اند. به همین دلیل بسیاری به یزد سفر می کردند و برای ایجاد امنیت نسبی خود، همراهان و شاید کاروانیان، دست به نذر کردن می زدند، که معمولاً این نذرها کارساز در می آمده، و موجبات سرور افراد را برقرار می ساخته است.

از قضا صاحبان اولیه نسخه مورد نظر، که به یزد آمده بودند و پس از مدتی قصر سفر به دیار خود را داشتند، برای آنکه جان و مالشان به سلامت بماند، نذر کرده و مقداری پول رایج را در راه سلامتی خود و مالشان کنار گذاشتند. از مقدار مال کنارگذاشته شده می توان حدس زد که این افراد، فقط برای گردش راه احتمالاً طولانی را طی نکرده اند، و غرض آنها از سفر تجارت و کسب معاش بوده است. اما چنانکه دست نوشته یکی از همراهان روایت می کند، ماجرا طرز دیگری رقم خورده است. آخرین دارنده نسخه در صفحه ۴ نوشته شده است: «در صفحه اول، یادداشت جالب و درخور دقتی از مسافری به نام محمدرضا، و دو همسفرش دیده می شود که از سفری به یزد بر می گشته اند. برای آنکه جان و مالشان به سلامت به مقصد برسد، یکی سه هزار و پانصد دینار پول سفید، که هفت هزار پول رایج می شود، نذر امام موسی کاظم(ع) کرده و همسفر دیگریش ملاکلبعلی یک هزار دینار، و سومی هفتصد دینار نذر حضرت عباس می کند.

این یادداشت سندی است از وضع زندگانی و مخاطرات سفر در آن عصر، و گواه روشن بر مثال السّفر کالسّفر یا السّفر قطعه من السّفر، که اکنون به لجه بصر؟؟؟ بی هیچ خطر آن راه طی می شود.» اما آن چنان که از خط «محمدرضا» در پایان نسخه مذکور بر می آید، مالی از آنها دزدیده شده است! زیرا نوشته است: «انشاءالله تعالی آنچه دزد برده صحیح و سالم به من برسد» و نیز در جای دیگری از متن نوشته: «خود را و مال خود را به تو سپردم.» والله اعلم بالصواب!



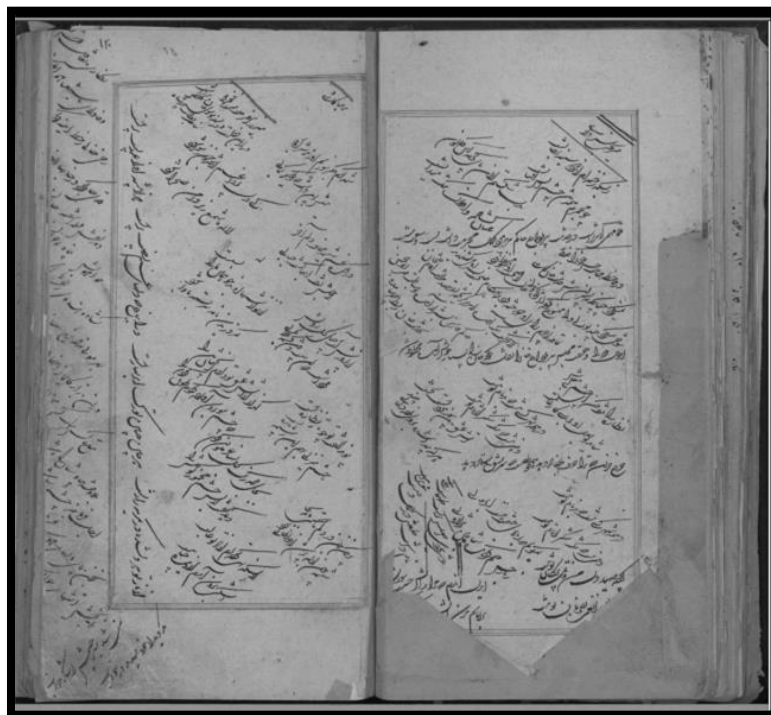
(دستخط سه مسافرِ مقیمِ یزد، صفحات آغاز و پایان نسخه)

فهرست شاعران یزدی:

شاعران موجود در نسخه حاضر بنا بر فهرست دست نویسی دارنده آن به ترتیب زیر می باشد، که به انضمام تصویر مورد نظر از صفحه مختص هر شاعر، با ذکر شماره صفحه در نسخه، تقدیم می شود:

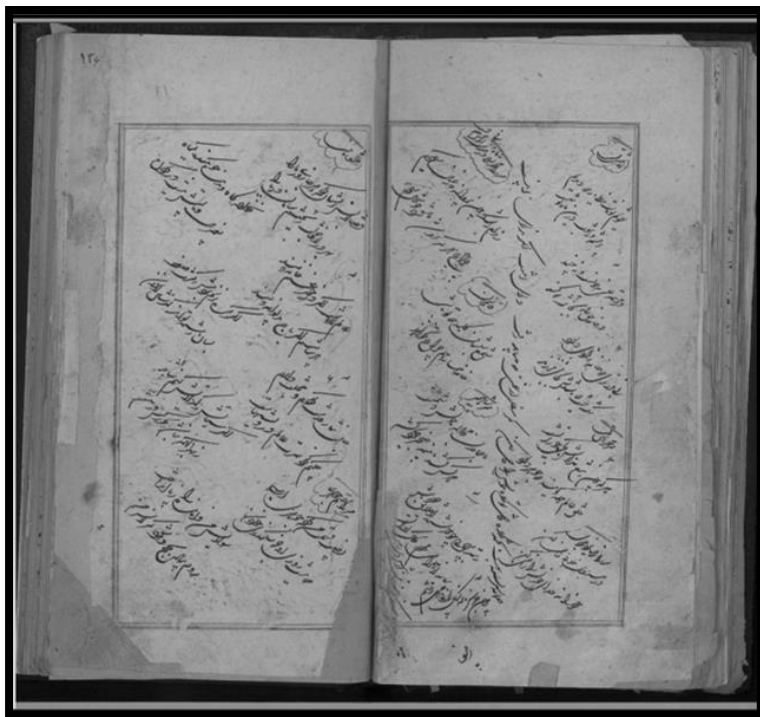
۱- عرشی یزدی (طهماسب علی بیگ): صفحه ۱۱۹ نسخه.

نویسنده او را قوی دست دانسته، که اصلش یزدی بوده و طهماسب قلی بیگ نام داشته است.



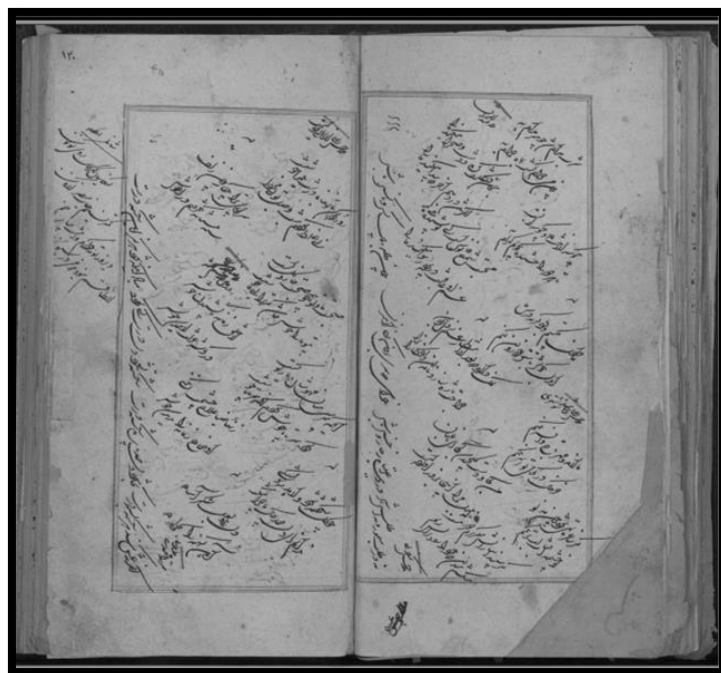
۲- رفیعا نائینی: صفحه ۱۳۶ نسخه

نویسنده جز چند بیتی شعر، شرح حالی از او به دست نداده است.



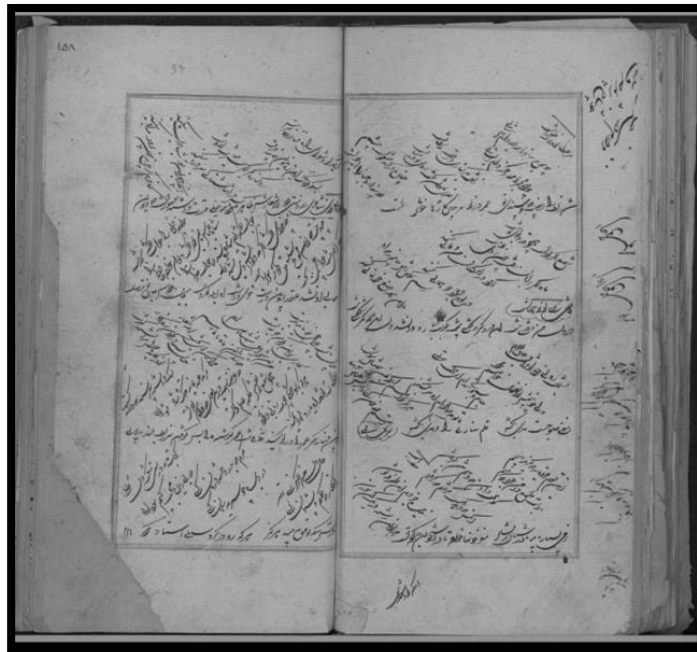
۳- ملاحسنعلی یزدی: صفحه ۱۴۰ نسخه.

نویسنده او را ملاحسنعلی اردهالی معرفی کرده و یزدی خوانده است. شرح حالی از او دست نداده، ولی اشعاری از او ارائه کرده است.



۴- زمانی یزدی: صفحه ۱۵۸ نسخه.

نویسنده او را شاعری زبردست و قوی معرفی کرده است که شاهکارش جواب گویی به «دیوان حافظ» بوده است. اتفاقاً روزی دیوانش را که در جواب حافظ گفته بوده، به نزد شاع عباس صفوی می برد و شاه در پاسخ مفاخره او می گوید: «در جواب خُداست چه خواهی گفت...؟!». نویسنده جز داستان ملاقات زمانی یزدی با شاه عباس صفوی چیز دیگری را عرضه نکرده است.



۵- میربرهان ابرقویی: صفحه ۱۶۸ نسخه.

نویسنده به جز چند شعر کوتاه از زندگی او شرحی به دست نداده است.

